

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI DIAGNOSTIKA QILISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Xonqulova Zohida Sherali qizi

ATMU Defektologiya yo'nalishi talabasi

Sattorova Mohira Aminqulovna

ATMU pedagogika kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar diagnostikasining nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Eshituv nuqsonlarining kelib chiqish sabablari, tasnifi, diagnostika metodlari hamda pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, eshituv buzilishlarini erta aniqlashning ahamiyati, audiologik va psixologik-pedagogik tekshiruvlarning o'рни hamda maxsus ta'lim jarayonini tashkil etishdagi vazifalari ko'rib chiqiladi. Maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlari hamda ularni korreksion-rivojlantiruvchi ta'limga jalb etishning samarali yo'llari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: eshituv nuqsoni, karlik, zaif eshituvchilik, diagnostika, audiometriya, surdopedagogika.

Kirish

Insonning tashqi olam bilan muloqotga kirishishida eshitish analizatori muhim o'rin tutadi. Eshitish qobiliyati yordamida bola atrofdagi tovushlarni qabul qiladi, nutqni idrok etadi va o'z nutqini shakllantiradi. Eshituv analizatorining faoliyatidagi har qanday buzilish bolaning nutqiy, aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha millionlab bolalar turli darajadagi eshituv nuqsonlari bilan yashamoqda. Eshituv buzilishlarini erta aniqlash va o'z vaqtida reabilitatsiya choralarini ko'rish bolaning keyingi rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Shu sababli eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni diagnostika qilish maxsus pedagogika va surdopsixologiyaning dolzarb yo'nalishlaridan biri sanaladi.

Asosiy Qism

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar diagnostikasining predmeti.

Diagnostika — bu bolaning rivojlanish holatini har tomonlama o'rganish, mavjud nuqsonlarning xususiyatlarini aniqlash va ta'lim-tarbiyaviy yordam yo'nalishlarini belgilash jarayonidir. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar diagnostikasining predmeti quyidagilardan iborat:

- eshituv funksiyasining holatini aniqlash;

- eshitish nuqsonining turi va darajasini belgilash;
- bolaning nutqiy rivojlanishini baholash;
- bilish jarayonlarining rivojlanish darajasini aniqlash;
- shaxsiy va emotsional xususiyatlarini o'rganish;
- ta'lim olish imkoniyatlarini aniqlash;
- korreksion-rivojlantiruvchi ishlar mazmunini belgilash.

Diagnostika natijalari asosida bolaning qaysi ta'lim muassasasida o'qishi, qanday pedagogik yondashuvlarga ehtiyoj sezishi va rehabilitatsiya yo'nalishlari aniqlanadi. Eshituv nuqsonlarining kelib chiqish sabablari. Eshituv nuqsonlari tug'ma va orttirilgan bo'lishi mumkin.

Tug'ma sabablar:

- irsiy omillar;
- homiladorlik davridagi infeksiyalar;
- onaning virusli kasalliklari;
- homilaning kislorod yetishmovchiligi;
- tug'ruqdagi asoratlar;
- rezus-konflikt.

Orttirilgan sabablar:

- meningit;
- qizamiq;
- qizilcha;
- otit kasalliklari;
- bosh miya jarohatlari;
- kuchli shovqin ta'siri;
- ayrim dori vositalarining nojo'ya ta'siri.

Sabablarning o'z vaqtida aniqlanishi profilaktik choralarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Eshituv nuqsonlarining tasnifi. L.V. Neyman tasnifiga ko'ra eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar quyidagi guruhlariga bo'linadi:

Kar bolalar. Kar bolalarda eshitish qobiliyati keskin pasaygan bo'lib, nutqni tabiiy yo'l bilan egallash imkoniyati cheklangan bo'ladi. Eshituv qoldig'i mavjud bo'lsa ham, u nutqni to'liq idrok etish uchun yetarli emas.

Zaif eshituvchi bolalar. Zaif eshituvchi bolalarda eshituv qoldig'i saqlangan bo'lib, maxsus texnik vositalar va pedagogik yordam orqali nutqni qabul qilish imkoniyati mavjud.

Kech kar bo'lgan bolalar. Nutqi shakllanib bo'lgandan keyin eshituv qobiliyatini yo'qotgan bolalar kech kar bo'lgan bolalar deb ataladi. Ularning nutqi nisbatan saqlanib qoladi.

Diagnostikaning asosiy vazifalari. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni diagnostika qilish quyidagi vazifalarni bajaradi:

Eshitish nuqsonining mavjudligini aniqlash. Diagnostikaning birinchi va eng muhim vazifasi bolada eshitish qobiliyatining buzilgan yoki buzilmaganligini aniqlashdir. Buning uchun audiometriya, otoakustik emissiya (OAE), eshituv chaqirilgan potentsiallari (ABR) kabi zamonaviy tekshiruv usullaridan foydalaniladi. Erta aniqlangan eshitish nuqsoni bolaning nutq va psixik rivojlanishidagi salbiy oqibatlarni kamaytirishga yordam beradi.

Nuqson darajasini baholash. Eshitish qobiliyatining qanchalik darajada yo'qolganligi aniqlanadi. Eshitish yo'qotilishi yengil, o'rta, og'ir va chuqur darajalarga bo'linadi. Nuqson darajasini bilish eshitish apparati yoki koxlear implantatsiyaga ehtiyojni belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Eshituv buzilishining sabablarini aniqlash. Eshitish nuqsonining kelib chiqish sabablari o'rganiladi. Ular irsiy omillar, homiladorlik davridagi kasalliklar, tug'ruq jarayonidagi asoratlar, infeksiyalar yoki jarohatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Sabablarni aniqlash keyingi profilaktik va davolash choralarini rejalashtirish imkonini beradi.

Nutq rivojlanishini tekshirish. Eshitish qobiliyatidagi nuqson bolaning nutq rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Diagnostika davomida lug'at boyligi, tovush talaffuzi, grammatik tuzilish va nutqni tushunish darajasi baholanadi. Bu ma'lumotlar logopedik yordam yo'nalishlarini belgilashga xizmat qiladi.

Psixik rivojlanish xususiyatlarini o'rganish. Bolaning diqqat, xotira, tafakkur, idrok va hissiy-irodaviy sohalari tekshiriladi. Eshitish nuqsoni ayrim hollarda psixik rivojlanishning o'ziga xos kechishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois psixologik diagnostika muhim o'rin tutadi.

Individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish. Diagnostika natijalariga asoslanib, bolaning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos individual ta'lim dasturi tuziladi. Bu dastur ta'lim mazmuni, metodlari va vositalarini tanlashga yordam beradi.

Korreksion-rivojlantiruvchi ishlar yo'nalishini belgilash. Aniqlangan nuqson va rivojlanish xususiyatlariga qarab surdopedagogik, logopedik va psixologik yordamning asosiy yo'nalishlari belgilanadi. Bu ishlar bolaning nutqini, eshituv qoldig'idan foydalanish ko'nikmalarini va muloqot malakalarini rivojlantirishga qaratiladi.

Reabilitatsiya samaradorligini nazorat qilish. Davolash, eshitish apparatlaridan foydalanish va korreksion mashg'ulotlar natijalari muntazam baholab boriladi. Bu orqali qo'llanilayotgan usullarning samaradorligi aniqlanadi va zarur hollarda o'zgartirishlar kiritiladi.

Ota-onalarga tavsiyalar ishlab chiqish. Diagnostika natijalari asosida ota-onalarga bolani tarbiyalash, nutqini rivojlantirish va muloqot qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Oila bilan hamkorlik korreksion ishlarning

muvaffaqiyatini oshiradi.

Bolaning ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini baholash. Bolaning tengdoshlari bilan muloqoti, jamoaga moslashuvi va mustaqil hayotga tayyorgarlik darajasi o'rganiladi. Ushbu baholash natijalari bolaning ta'lim muassasasiga moslashuvi va kelajakdagi ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni diagnostika qilish nafaqat eshitish buzilishini aniqlash, balki bolaning nutqiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini kompleks o'rganishga xizmat qiladi. Diagnostika natijalari asosida samarali ta'lim-tarbiya va korreksion-rivojlantiruvchi ishlar tashkil etiladi.

Eshituvni tekshirish metodlari. Eshituv diagnostikasida subyektiv va obyektiv metodlardan foydalaniladi.

Subyektiv metodlar. Subyektiv metodlarda bolaning javob reaksiyalari asosiy mezon hisoblanadi. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- shivirlab gapirish usuli;
- so'zlashuv nutqini tekshirish;
- kamerton sinovlari;
- tonal audiometriya.

Mazkur metodlar oddiy va qulay bo'lsa-da, bolaning yoshi va psixologik holatiga bog'liq bo'ladi.

Obyektiv metodlar. Obyektiv metodlar bolaning javobiga bog'liq emas. Ularga:

- impedansometriya;
- otoakustik emissiya (OAE);
- eshituv chaqirilgan potentsiallari (ABR);
- kompyuter audiometriyasi;
- elektrokoaleografiya kiradi.

Ushbu metodlar yangi tug'ilgan chaqaloqlar va kichik yoshdagi bolalarda ham qo'llanilishi mumkin.

Psixologik-pedagogik diagnostika. Audiologik tekshiruv bilan bir qatorda psixologik-pedagogik diagnostika ham muhim ahamiyatga ega. Bunda quyidagilar o'rganiladi:

- diqqat rivojlanganligi;
- xotira holati;
- tafakkur darajasi;
- hissiy-irodaviy soha;
- muloqot ko'nikmalari;
- nutq rivojlanishi;
- o'quv faoliyati shakllanganligi.

Psixologik-pedagogik diagnostika bolaga individual yondashuvni tashkil

etishga yordam beradi.

Eshituv nuqsonining bola rivojlanishiga ta'siri. Eshitish qobiliyatining buzilishi birinchi navbatda nutq rivojlanishiga ta'sir qiladi. Nutqning rivojlanmasligi esa bilish faoliyatining boshqa tomonlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday bolalarda:

- lug'at boyligi kam bo'ladi;
- grammatik tuzilish yetarli shakllanmaydi;
- abstrakt tafakkur rivojlanishi sekinlashadi;
- muloqot qiyinchiliklari kuzatiladi;
- ijtimoiy moslashuvda muammolar paydo bo'ladi.

Shunga qaramay, maxsus pedagogik yordam va erta korreksion ishlar orqali ushbu kamchiliklarning aksariyatini bartaraf etish mumkin.

Korreksion-rivojlantiruvchi ishlarining ahamiyati. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarining asosiy maqsadi mavjud imkoniyatlarni rivojlantirish va kompensator mexanizmlarni shakllantirishdan iborat. Asosiy yo'nalishlar:

- eshituv qoldig'idan samarali foydalanish;
- nutqni rivojlantirish;
- labdan o'qish ko'nikmalarini shakllantirish;
- muloqot madaniyatini rivojlantirish;
- ijtimoiy moslashuvni ta'minlash;
- mustaqil hayotga tayyorlash. Korreksion ishlar qancha erta boshlansa, natijalar shuncha samarali bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni psixologik-pedagogik diagnostika qilish ularning rivojlanish xususiyatlarini to'g'ri baholash, mavjud imkoniyatlarini aniqlash hamda samarali ta'lim-tarbiya va rehabilitatsiya jarayonini tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Eshituv analizatoridagi buzilishlar bolaning nutqiy, bilish, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli eshitish nuqsonlarini imkon qadar erta aniqlash va kompleks diagnostik tekshiruvlarni amalga oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Maqolada ko'rib chiqilganidek, audiologik, psixologik va pedagogik diagnostika usullarining uyg'un holda qo'llanilishi eshituv nuqsonining darajasi, turi va bola rivojlanishiga ta'sirini aniq belgilash imkonini beradi. Diagnostika natijalari asosida individual korreksion-rivojlantiruvchi dasturlar ishlab chiqilib, bolaning nutqiy faolligi, muloqot ko'nikmalari va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda surdopedagog, psixolog, logoped, shifokor va ota-onalarning hamkorligi alohida ahamiyatga ega. Mazkur hamkorlik bolaning mavjud

imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish, ta'lim sifatini oshirish hamda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlashga yordam beradi. Bugungi kunda zamonaviy diagnostik texnologiyalar va innovatsion pedagogik yondashuvlardan foydalanish eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanish istiqbollarini kengaytirmoqda. Shu bois maxsus ta'lim tizimida diagnostik faoliyatni takomillashtirish, mutaxassislar malakasini oshirish va erta korreksion yordam xizmatlarini rivojlantirish kelgusidagi muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi. Natijada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim olish, kasb egallash va mustaqil hayot kechirish imkoniyatlari yanada ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nurkeldiyeva D.A., Hamidova M.U. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar diagnostikasi. – Toshkent, 2016.
2. Neyman L.V. Surdopedagogika asoslari. – Moskva, 1981.
3. Boskis R.M. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar psixologiyasi. – Moskva, 1988.
4. Hasanov M.A. Maxsus pedagogika. – Toshkent, 2018.
5. Po'latova P.M. Maxsus pedagogika. – Toshkent, 2020.
6. Abdullayeva M.S. Korreksion pedagogika asoslari. – Toshkent, 2020.
7. Ismoilova G.A. Defektologiyaning asosiy yo'nalishlari. – Buxoro, 2018.
8. Hoshimov U.Z. Maxsus ta'lim metodikasi. – Toshkent, 2016.
9. Shoumarov G'.B. Maxsus psixologiya. – Toshkent, 2019.
10. Surdopedagogika. Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent, 2021.
11. Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim asoslari. – Toshkent, 2022.
12. Karimova V.M. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent, 2018.